

8.3 Роль вчителів у здійсненні профілактики залучення підлітків до комерційного сексу

Проституція несе небезпеку суспільству та країні, оскільки сприяє деградації культури держави, руйнування моральних та духовних цінностей, безпосередньо взаємопов'язана з організованою злочинністю. Незалежним криміногенним аспектом проституція стає через її швидке омолодження та активного залучення у сексуальний бізнес підлітків, які не досягли повноліття. Соціальну небезпеку це явище набуло у зв'язку з тим, що комерційний секс став одним із шляхів поширення ВІЛ/СНІДу.

На даний момент у нашій країні все частіше і частіше стали з'являтися притони, замасковані під різні студії масажу, стриптиз-клуби, а також вивіз українських дівчат за кордон. Також став поширеним такий вид сексуальних послуг, як ескорт, саме супровід багатих клієнтів.

Ліквідувати проституцію неможливо, проте необхідно її постійно контролювати, здійснювати профілактичну і просвітницьку роботу щодо профілактики залучення підлітків до комерційного сексу, при цьому слід використовувати ефективні засоби, методи та прийоми педагогічного впливу.

Згідно даних Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка, серед жінок, які займаються наданням сексуальних послуг в комерційних цілях, 11% складали діти у віці від 12 до 15 років і 20% – у віці від 16 до 17 років [263].

Відповідно до даних досліджень цього ж Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка та ЮНІСЕФ (2013-2014 рр.) серед 123,5 тис. дітей, що належать до груп ризику, і дітей вулиці, кількість дівчат, які надають сексуальні послуги на комерційній основі, склала 5,5 тис., кількість хлопчиків-підлітків, які мали секс з чоловіками, склала 13 тис. [264].

За даними соціологів, у 2011 році в Україні до комерційного сексу було залучено близько 110 тисяч жінок. За інформацією О. Балакіревої, кожна шоста-сьома повія – неповнолітня.

Проблема профілактики залучення до комерційного сексу неповнолітніх багато років привертає увагу не тільки правоохоронних органів і медиків, а й фахівців у галузі психології і педагогіки. Фахівці з різних країн займалися та займаються вивченням даної проблеми з різних підходів.

Проблема профілактики залучення підлітків до комерційного сексу у закладах освіти на сьогоднішній день залишається недостатньо дослідженою.

При вивченні проблеми соціальної профілактики мають зарубіжні і класичні дослідження: про соціальну детермінацію свідомості та поведінки особистості – Е. Дюркгейма, М. Вебера, Т. Парсонса, П. Бурдьє, Е. Гіденса; психічних аспектів розвитку особистості – П. Піаже, Л. Виготського; теорії психосексуальності особистості – З. Фрейда, А. Фройд.

Науковці (зокрема, Н. Заверико, О. Кізь, О. Кікінежді, В. Кравець, Т. Сальнікова та ін.) пріоритетними напрямками дослідження визначають проблеми збереження сексуального та репродуктивного здоров'я підлітків, однак технологічний аспект попередження ризикованої сексуальної поведінки, до якої ми відносимо і комерційний секс, у наукових працях не розроблений.

Впровадженням технологій профілактики девіантної поведінки у закладах освіти займалися О. Безпалько, Р. Вайнола, І. Зверєва, Г. Корчова, Л. Линник, А. Макаренко, В. Оржехівська, О. Швед, А. Шиделко та ін.

Під час використання цілісного соціально-педагогічного досвіду формування у підлітків готовності підлітків до протидії залученню до комерційного сексу як методу педагогічного дослідження, ми виходили з того, що цей метод багато в чому схожий з досвідченою педагогічною роботою.

Для виявлення умов організації педагогічного стимулювання до готовності підлітків до протидії залученню до комерційного сексу нами було проведено анкетування учасників освітнього процесу закладів загальної середньої освіти.

Констатувальний етап експерименту (тривав з січня по травень 2019/2021 навчального року) було здійснено на базі дванадцяти закладів загальної середньої освіти.

Анкетування класних керівників і аналіз отриманих результатів були спрямовані на: вивчення уявлень педагогів про процеси педагогічного стимулювання готовності підлітків до протидії залученню до комерційного сексу; збір і вивчення інформації про використання методів педагогічного стимулювання; виявлення характеру ставлення педагогів до проблеми педагогічного стимулювання; можливість структурування своєї педагогічної діяльності; ставлення до своєї педагогічної діяльності; показники ефективності власної педагогічної діяльності; ступінь обізнаності та актуальності для педагогів проблеми залучення підлітків до комерційного сексу.

Педагогам була запропонована анкета, яка містить закриті запитання. Також анкета містить запитання відкритої форми, що дозволило респонденту/респондентці вільно конструювати відповідь або доповнювати (завершувати) частковий варіант відповіді.

Запитання про структуру педагогічної діяльності були націлені на виявлення у респондентів/респонденток аспектів педагогічного стимулювання активності підлітків, орієнтованості педагогів на формування готовності підлітків до протидії залученню до комерційного сексу.

Узагальнення педагогічного досвіду дало можливість дійти висновку про стан досліджуваної проблеми в закладі загальної середньої освіти, досягнення і недоліки в роботі педагогічного колективу щодо створення системи готовності підлітків до протидії залученню до комерційного сексу.

В анкетуванні взяли участь 48 класних керівників 8-9 класів закладів загальної середньої освіти (з них 39 жінок та 9 чоловіків) віком від 32 до 63 років, освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст (4) та магістр (44).

Респондентам було запропоновано відповісти на запитання: **«Чи проводите Ви заняття щодо статевого виховання здобувачів освіти?»** (рис. 1). Отже, 36 опитаних вчителів зазначили, що не проводять з своїми учнями/ученицями заняття щодо статевого виховання, а 12 респондентів/респонденток вказали, що проводять дані заняття, оскільки вважають, що саме школа покликана створювати особливе середовище, в якому

учні/учениці повинні дізнаватися про фізіологічні та психологічні зміни, пов'язані зі статевим дозріванням, про проблеми контрацепції, незаплановану вагітність, ризики інфекційних уражень, питання сексуальної орієнтації, особисту сексуальну безпеку, і, особливо важливо, – що в кожної людини є вибір, і відповідальність за нього лежить лише на ній.

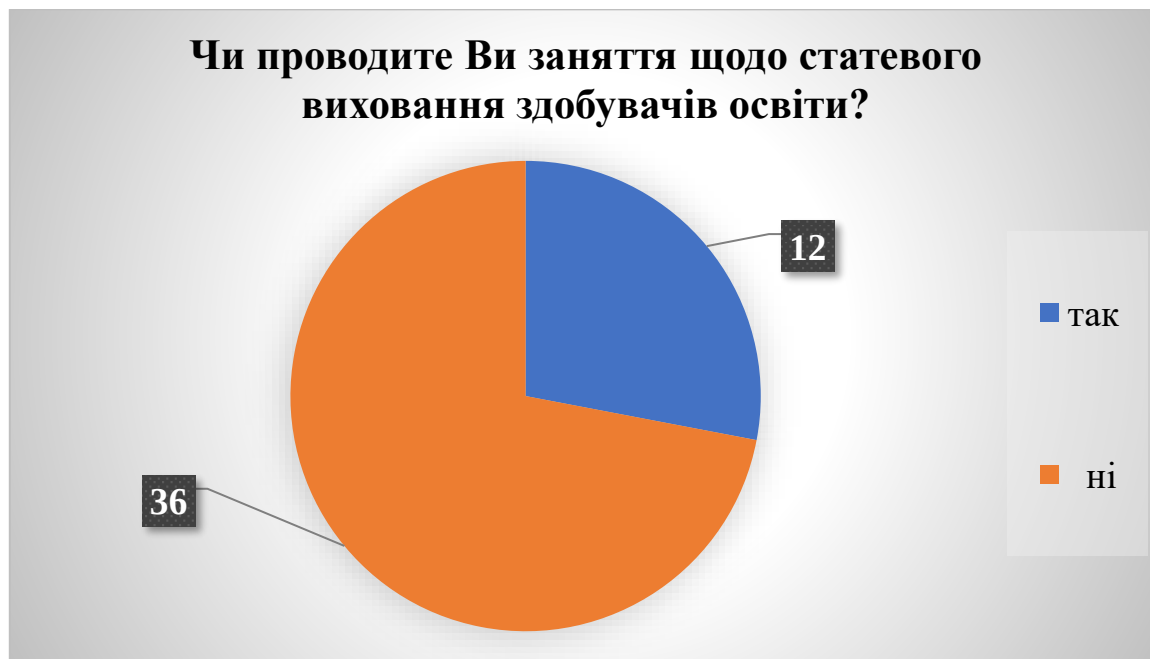

Рис. 1

З метою з'ясування обізнаності класних керівників щодо визначення поняття «комерційний секс» було запропоновано дати відповідь на запитання: **«На вашу думку, комерційний секс – це ...»**.

Результати опитування показали, що більшість педагогів не знають, що означає дане поняття, вважають, лише незначна кількість осіб дали відповідь, що комерційний секс – це продаж себе за гроші, проституція, секс за гроші, сексуальна експлуатація, рабство.

Наступним запитанням ми намагалися з'ясувати ступінь впливу неблагополучних сімей на соціалізацію підлітків. Оскільки, неблагополучна родина в психолого-педагогічній літературі розглядається, насамперед з погляду впливу свого морального потенціалу на розвиток і формування особистості дитини. Неблагополучна родина найчастіше є причиною появи соціально-запущених дітей і підлітків з девіантною поведінкою, хоча в таких родинах

також виростають достатньо соціалізовані діти, але це скоріше виняток, ніж поширене явище [270].

Відповіді респондентів/респонденток на запитання: **«Як ви думаєте, яка ступінь впливу неблагополучних сімей на соціалізацію підлітків?»** розподілилися таким чином: більшість опитаних вважають, що у підлітків із неблагополучних сімей є висока вірогідність виникнення асоціальної поведінки і ступінь впливу вони визначили як негативний. Деякі педагоги зазначили, що ступінь впливу неблагополучних сімей на соціалізацію підлітків є невисоким.

Метою наступного запитання було з'ясування практичної роботи педагогів щодо випадків негативного впливу на їх учнів/учениць. Зокрема, це можуть бути алкоголізм і наркоманія членів сім'ї, психолого-педагогічна і правова неграмотність, економічні фактори суспільства, хвороби, політична ситуація, домашнє насильство тощо.

Аналіз даних відповідей на запитання: **«Чи зустрічалися у вашій практиці такі випадки негативного впливу на підлітка?»** (рис. 2) показав, що відповіді респондентів/респонденток розподілилися майже порівну, а саме: 27 осіб вказали, що працювали з даною категорією дітей, 21 опитаний зазначив, що не зустрічав у своїй практиці випадки негативного впливу на підлітка.

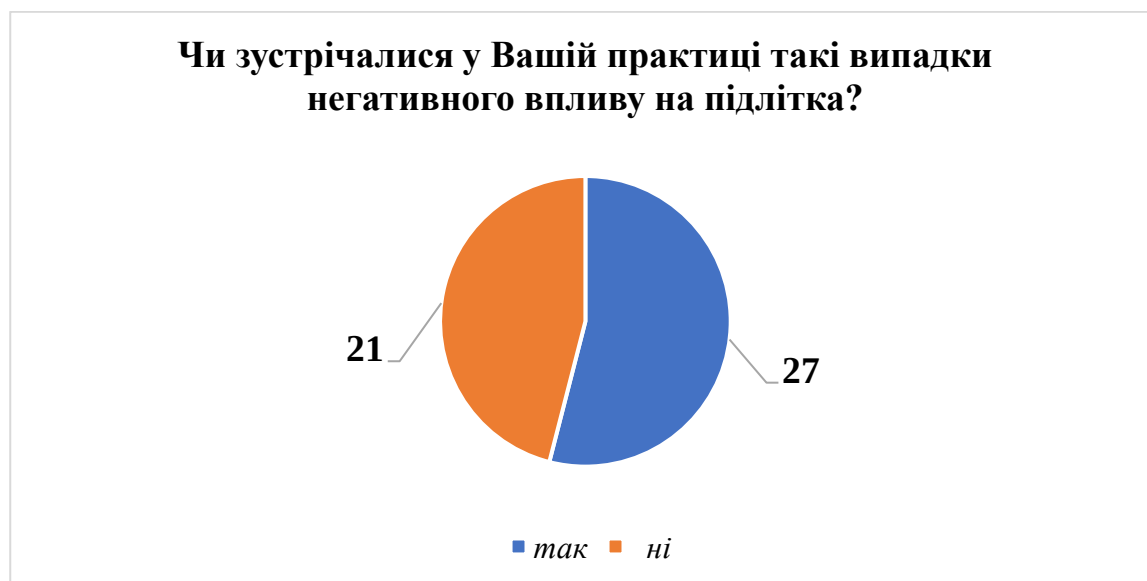

Рис. 2

Проаналізувавши відповіді респондентів/респонденток на запитання: **«Як ви можете охарактеризувати особистість таких підлітків, їх поведінку?»** – маємо наступні результати: більшість респондентів/респонденток вказали, що такі діти не мають цілей в житті, вони безініціативні, байдужі, розгублені, неадаптовані, агресивні, не вміють знаходити спільну мову з однолітками, тобто, відчужені від соціуму, складні у вихованні. Разом з тим, причинами цього, зі слів педагогічних працівників, є нелюбов батьків до своїх дітей, відсутність уваги з боку батьків і матеріальні проблеми.

Виходячи з аналізу даних на запитання: **«Перелічіть, будь ласка, причини, які, на Вашу думку спонукують підлітків до залучення до комерційного сексу?»**, можна сказати, що досить багато класних керівників не знають причин, які спонукують підлітків до залучення до комерційного сексу. Деякі респонденти/респондентки зауважили, що причинами цього можуть бути нестача грошей у підлітків на одяг, гаджети, отримання інших емоцій, не вихованість, цікавість, бажання легких грошей, відсутність статевої культури, сексуальна неграмотність та багато вільного часу, приклад друзів/подруг, «кругова порука», коли друзі/подруги підтримують, пасивно чи активно, займатися проституцією. Незначна частина опитаних, вказали, що відповідальність повністю лежить на батьках, родині, тобто серед причин, які спонукують підлітків до залучення до комерційного сексу є відсутність родинного виховання, взаєморозуміння з батьками, відсутність грошей у батьків, бездоглядність дітей, домашнє насильство та сексуальна розбещенність власних дітей батьками або іншими родичами.

Респондентам було запропоновано відповісти на запитання: **«Чи проводите Ви профілактичну роботу на тему комерційного сексу та його шкідливих наслідків?»** (рис. 3). Ми побачили, що більшість педагогів (30), не проводять профілактичну роботу щодо залучення підлітків до комерційного сексу, оскільки, на нашу думку, не знають, що саме потрібно розповідати підліткам з даної теми. 4 класних керівників вказали, що вони проводять профілактичну роботу щодо даного питання, оскільки профілактична робота

посідає важливе місце в системі виховної роботи класного керівника, а саме включає в себе підготовчі та профілактичні дії, спрямовані на запобігання формування в учнів/учениць негативних звичок, рис характеру, проявам асоціальної поведінки та організацію належного догляду за діяльністю школярів тощо. Щодо результативності проведення профілактичної роботи на тему комерційного сексу та його шкідливих наслідків респонденти/респондентки зазначили, що все залежить від готовності і відкритості дитини до сприйняття інформації.

Рис. 3

Класним керівникам було запропоновано дати відповідь на запитання: **«Які форми роботи в профілактиці залучення підлітків до комерційного сексу ви використовуєте?»**. Результати опитування показали, що ті респонденти/респондентки, які проводять профілактичну роботу щодо залучення підлітків до комерційного сексу зазначили, що вони використовують елементи сексуальної просвіти через бесіди, тренінгові заняття, лекції, ігри, консультації, тематичні зустрічі круглі столи, кейс-стаді. Також класні керівники наголосили, що прикладом із життя відомих людей формують позитивні моральні цінності.

У процесі опитування класні керівники відповіли на запитання: **«Як Ви вважаєте, проблема комерційного сексу серед підлітків і молоді в Україні є актуальною?»** (рис. 4). За даними опитування виявилось, що відповіді розподілися порівну, тобто 24 респонденти відповіли, що вважають проблему комерційного сексу серед підлітків і молоді в Україні актуальною, і 24 опитаних зазначили, що дана проблема не є актуальною, оскільки більш актуальними, на їх, думку, є екологічні проблеми, тобто, зміни навколишнього середовища, які наражають дітей та їх сім'ї на великий ризик отримати проблеми зі здоров'ям, починаючи від отримання травм і закінчуючи інфекційними захворюваннями, такими як туберкульоз та грип. До актуальних проблем вони відносять також фізичну небезпеку, яка походить від триваючого збройного конфлікту, збільшення рівня бідності, моральні та психологічні травми і стрес тощо.

Нагадаємо, що за визначенням Організації Об'єднаних Націй, підлітки – це особи віком від 10 до 19 років, а молодь – особи віком від 15 до 24 років, що не позбавляє країн членів права мати інші визначення. Спільно підлітків та молодь називають «молоді люди». Згідно законодавства України молодь – це особи віком від 14 до 34 років.

За даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2018 року в Україні проживало близько 6,2 мільйона осіб віком від 10 до 24 років, не враховуючи осіб, які мешкали на окупованих територіях АР Крим та міста Севастополь (додатково 350 000 осіб згідно з даними на 1 січня 2014 року), та молодь меншин без громадянства, зокрема ромів, біженців та прохачів притулку.

Рис. 4

На запитання: **«На Вашу думку, чи є різниця між комерційним сексом і сексуальним насильством над дітьми?»** (рис. 5) отримано такі дані: 44 педагогічних працівників наголосили, що різниця між комерційним сексом і сексуальним насильством над дітьми є, 4 респондента вказали, що вони не вбачають різниці між даними поняттями.

Нагадаємо, що комерційний секс є формою сексуальної поведінки, що властива певній категорії людей, і яка в нашому соціально-культурному просторі вважається однозначно девіацією, перебуває поза законом і тому переважно прихована від очей громадськості.

Відповідно до статі 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності [265].

Також, у Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства прописано, що сексуальне насильство –

будь-яка примусова сексуальна дія або використання сексуальності іншої людини [267].

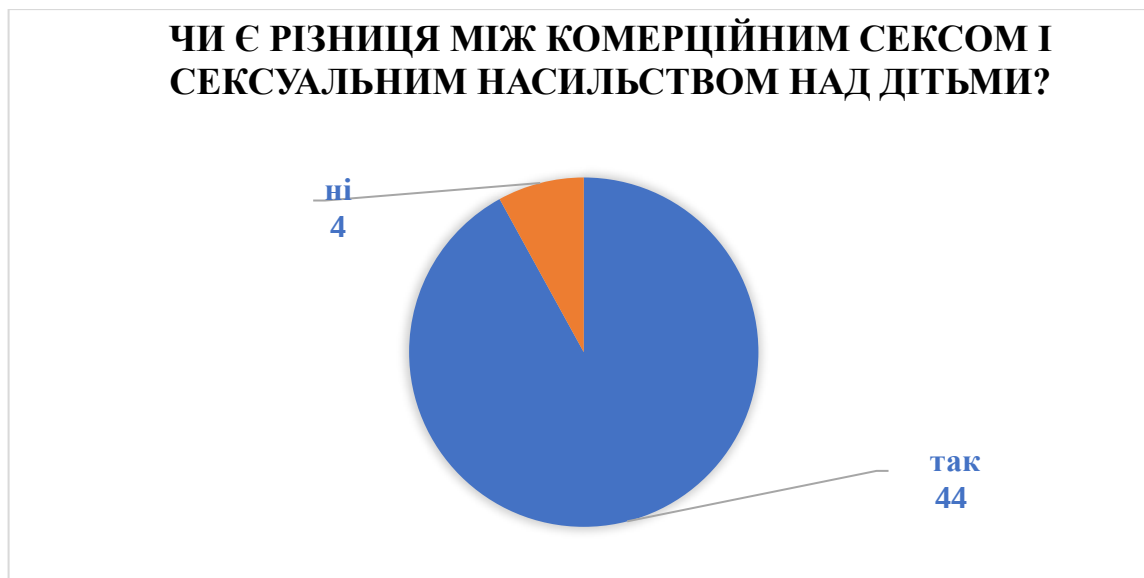

Рис. 5

Метою наступного запитання було з'ясування впливу комерційної сексуальної експлуатації на дитину. Класним керівникам було запропоновано запитання: **«Як комерційна сексуальна експлуатація впливає на дитину?»**. Аналіз даних свідчить, що більшість педагогів вказали, що їм важко відповісти, або, що вони не стикалися з подібним явище у своїй педагогічній практиці. Деякі респонденти зазначили, що комерційна сексуальна експлуатація руйнує життя дитини, робить її черствою, байдужою, підозрілою, дитина зневіряється в житті, що веде до повної деградації особистості. Частина респондентів означила, що комерційна сексуальна експлуатація негативно впливає на дитину, оскільки дитина, яка страждає від постійного насильства має порушення психічного характеру, проблеми з наркотиками, інфекційними захворюваннями, дитина постійно страждає, від різних форм насильства.

Нагадаємо, що Комерційна сексуальна експлуатація дітей визначається як вид сексуального насильства, коли дитина або третя особа отримує будь-яку компенсацію – грошима або в натуральній формі. Це визначення було розроблено авторами Декларації та Порядку денного дій проти комерційної сексуальної експлуатації дітей, прийнятої у 1996 році у Стокгольмі.

Проведеним аналізом відповідей на запитання: «**Як Ви вважаєте, від яких проблем найбільше страждають особи, залучені до комерційного сексу в Україні?**» (рис. 6) з'ясовано, що класні керівники серед найважливіших проблем від яких страждають особи, залучені до комерційного сексу в Україні вказали: відсутність грошей, матеріальні проблеми, не має високо оплачуваної роботи (42), вживання наркотичних, психотропних речовин (39), небезпека інфекційних захворювань (35), насильство в середовищі комерційного сексу (31). На неможливість отримати кваліфіковану медичну допомогу особам, залученим до комерційного сексу вказали 26 осіб, на неповажне ставлення з боку суспільства – 24 опитаних. Також серед проблем від яких страждають особи, залучені до комерційного сексу в Україні педагоги назвали такі: порушення прав осіб, які займаються комерційним сексом (18), свавілля правоохоронних органів (17), незнання законів (12), житлові проблеми (11), відсутність умов для цивілізованого заняття секс-бізнесом (11).

Рис. 6

Аналіз даних на запитання: **«Чи обговорюєте Ви на виховних годинах теми щодо сексуальної просвіти?»** (рис. 7) свідчить, що 13 респондентів/респонденток вказали, що вони обговорюють на виховних годинах теми щодо сексуальної просвіти з частотою, приблизно раз на три місяці, 35 класних керівників відповіли «ні».

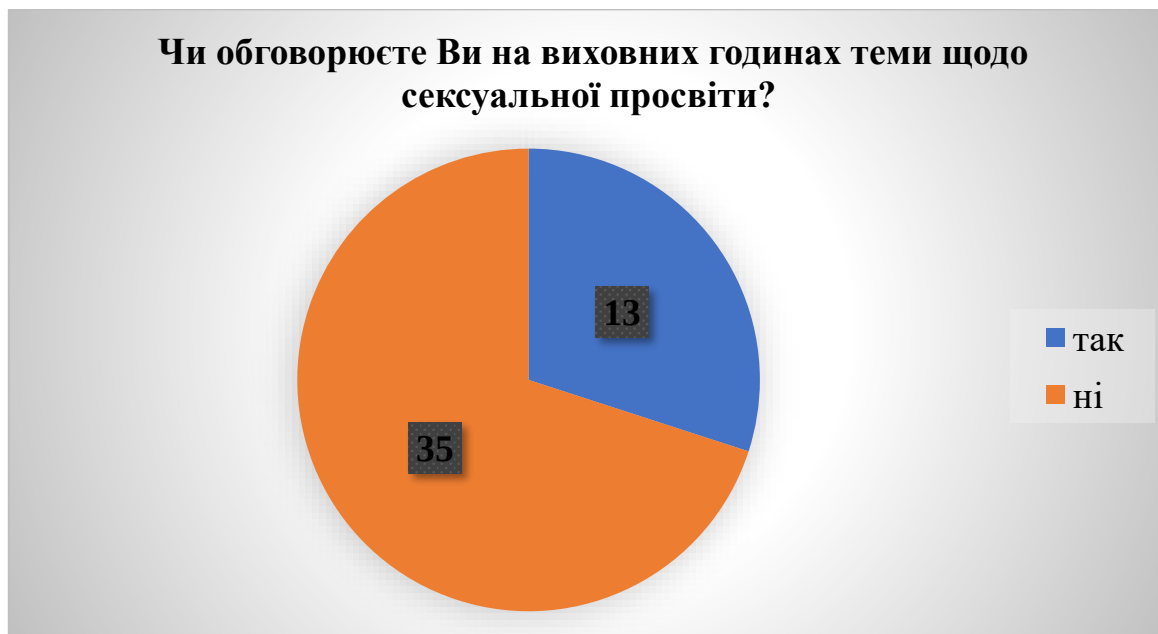

Рис. 7

Згідно з нашим дослідженням, відповідаючи на запитання: **«Чи вважаєте Ви, що у школах потрібно ввести предмет або програму з сексуальної освіти, у рамках якої говорити про проблеми підлітків?»** (рис. 8) більшість педагогів (38) відповідали, що у школах обов'язково має бути предмет або програма з сексуальної освіти, у рамках якої говорити про питання, пов'язані із сексуальною грамотністю, сферою людської сексуальності, таких як статеве життя, контрацепція, гендерна рівність, аборт, ВІЛ/СНІД тощо, залучаючи до цього процесу фахівців різних галузей.

Отже, як бачимо з результатів дослідження, класні керівники почуваються не впевнено у своїх знаннях з усіх тем щодо людської сексуальності, протидії та залученню підлітків до комерційного сексу. Розуміючи важливість сексуальної просвіти, українським вчителям варто спробувати розпочати рух у напрямі статевого виховання, адже знання – це захист і зброя, які майбутні повноцінні

члени суспільства використовуватимуть у своєму житті, формуючи нове свідоме середовище.

Окрім того, на нашу думку, вчителі – саме ті люди, які точно мають бути залученими до сексуального виховання дітей.

Проте, важливим є ще не тільки те, хто буде навчати дітей, але й те, що саме розповідатимуть ці люди.

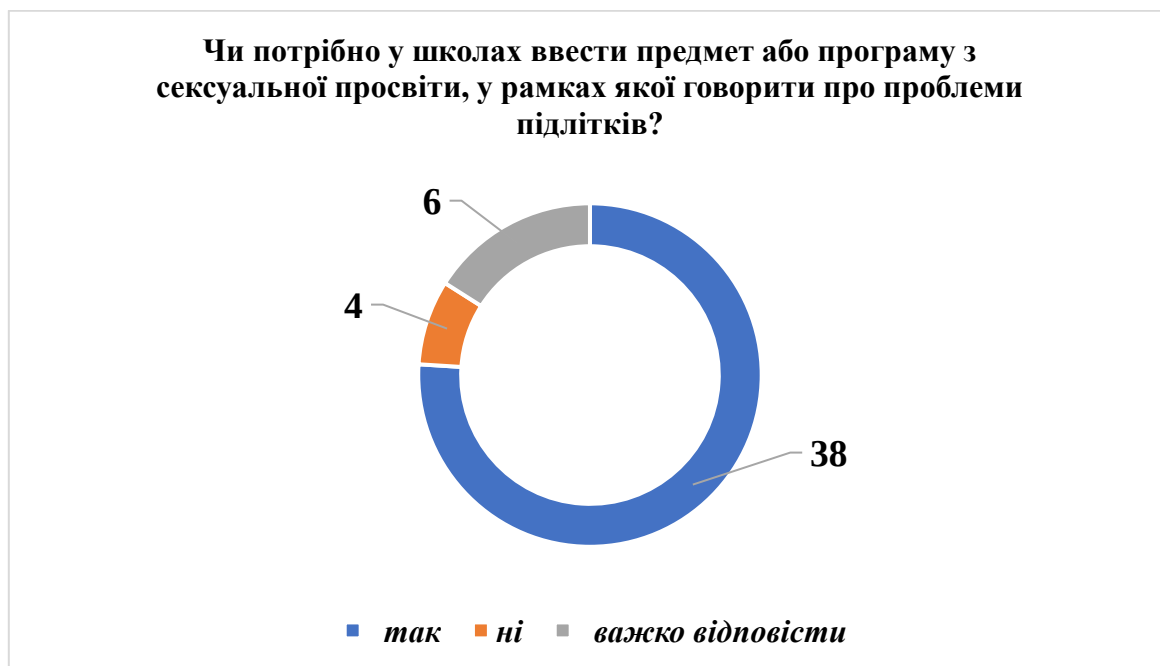

Рис. 8

З відповідей класних керівників на закриті та відкриті запитання можемо констатувати, що потенційні можливості закладу загальної середньої освіти щодо організації системи формування готовності підлітків до протидії залученню до комерційного сексу неповністю, а саме:

- під час проведення виховних годин класні керівники не говорять з дітьми про сексуальну просвіту, не розповідають про ризики, які несе в собі небезпечна ризикована поведінка, зокрема, залучення до комерційного сексу;

- у закладах загальної середньої освіти відсутня цілеспрямована робота адміністрації з педагогічним колективом із питань організації цілісної системи формування готовності підлітків до протидії залученню до комерційного сексу;

- у роботі з підлітками використовуються одноманітні форми, що мають, в основному, масовий характер. Надається перевага усталеним формам роботи з учнями, які мало спонукають підлітків до формування відповідального ставлення до власного життя, протидії ризикованим формам поведінки;
- позакласні заходи проводяться без урахування індивідуальних особливостей підлітка та можливостей для прояву їх самореалізації;
- відсутня цілеспрямована робота з батьками або ж ведеться часто стихійно, від випадку до випадку, здебільшого у вигляді «спонсорська допомога».